Ve všech těchto případech musí se nadto ještě úřadu, u něhož úvěr udělen byl, hotově zaslati všechny dosud nesplacené uvěřené obnosy bez rozdílu splatnosti jich a to nejdéle do tří dnů počítaje dnem, kdy dotyčná osoba úředně byla vyrozuměna soudem nebo mimosoudně o tom, že se jí úvěr odnímá. Složeným úřadům celním (rakouským a saským) v Liberci a v Žitavě uděleno bylo výnosem min. fin. ze dne 2. ledna 1863 č. 69.760 zmocnění poskytovati úvěr při clech dovozních; platí tu ustanovení u všeobecného uvěru běžná s tou však úchylkou, že úřady tyto mohou poskytnouti celní úvěr jen tomu, kdo v uplynulém právě roku odvedl 900 zl. (600 tolarů) dovozního cla, pokud se týká, licenčních poplatků a přirážek ku dani potravní a mohou se kreditovati obnosy od 10 zl. (5 tolarů) nahoru; menší cla dovozní, částky cla, jimiž by se překročila dovolená výše úvěru, dlužno ihned hotově zapraviti. Výnosem min. fin. ze dne 5. července 1872 č. 37.953 upraven byl úvěr celních poplatků poskytnutý správám železničním u vnitrozemských úřadů celních. Úvěr tohoto druhu liší se jmenovitě od předešlých druhů úvěru tím, že tu úřady celní zapisují veškeré obnosy za cizí osoby správami drah během měsíce při vyclívání zaplacené, dále povinná cla, vedlejší poplatky bez rozdílu výše (tedy i v obnosu nedosahujícím 50 zl.) do zvláštního rejstříku (»záznam úvěrů«) poukazujíce je pak na sklonku měsíce úhrnným obnosem na základě doznání vyhotoveného správou dotyčné dráhy ku složení u hlavního celního úřadu v Praze nebo ve Vídni, kde se nachází hlavní pokladna dotyčné správy drah (poukázka ta činí se zvláštním průvodním listem). Na to složí hlavní pokladny příslušných správ splatná cla v ustanovené lhůtě u jmenovaných celních úřadů hlavních a tam teprve se děje vlastní súčtování v rejstříku o přijatých clech. K žádosti příslušných kruhů povolilo též ministerstvo financí, aby se obnosy cla, na něž úvěr poskytnut byl, splatiti mohly u jiných úřadů celních.

## Úvěr státní.

I. Část všeobecná.

1. Hospodářství státní jest odkázáno jako kterékoli jiné hospodářství na úvěr. Avšak zvláštního rázu nabývá tento druh úvěru tím, že jest tu zvláštní podmět závazku, zvláštní výše i způsob tohoto závazku, způsob jeho uspokojení a zjištění. Přečetné jsou toho důvody, že státu potřebí jest pracovati s výhodami úvěru. Jestiť jednak správa státu nucena v provádění úkolů svých vcházeti v různé závazky, s nimiž namnoze souvisí již dle zvyklostí obchodních úvěřování. Dluhy tohoto způsobu jsou dluhy správními a neliší se hrubě od podobných dluhů hospodářské správy soukromé. Jednotlivá odvětví státní správy zmocněna jsou k závazkům takovýmto již základem svého poslání a zmocnění všeobecného, jakéž předpokládá úspěšné a všeobsáhlé sledování určitých těchto odvětví správních. Nutnost závazků těchto však plyne i z mimořádných vydajů, jež uhraženy nejsou řádnými příjmy, nebo když nastane neshoda mezi řádnými vydaji a řádnými příjmy (tzv. deficit budžetový, rozpočtový). Tu vypomáhá si stát zápůjčkami a právě tak vznikají státní dluhy v užším smyslu, někdy též nazvané dluhy finančními. Spor o to, zda má to pro stát jakýsi účel uzavírati dluhy, vztahuje se vlastně ku dluhům finančním, tedy k státním dluhům v užším slova smyslu. Dluhům těmto nepřejí mnozí zejména pro ten případ, když činí se dluhy v cizozemsku, spatřujíce v tom vázanost státu na cizině a jakousi nezdravou nehybnost s tím nutně spojenou. A jiní

zase poukazují k tomu, že nespravedlivo jest uvalovati břemena dluhů státních na generaci soudobou, jedná li se o investice značných obnosů na podniky, z nichž generace budoucí bude těžiti přičiněním a mozoly předků svých. Obě tato stanoviska nelze snadným a jednotným způsobem uspokojiti; jeť v některých případech výhodou a hospodárností činiti dluhy, jindy opět záhodno co nejrozhodněji uchrániti se dluhů a raději rozmnožiti řádné příjmy státní zvýšením veřejných dávek — zejména v tom případu, když se má krýti řádný rozpočtový shodek.

2. S tím, co dosud vylíčeno bylo, nesmí se zaměňovati otázka, má-li se dluh stávající umořiti, a dále otázka s tím souvisící, zda lze odporučovati uzavírání státních zápůjček splatitelných či nesplatitelných. Se stanoviska všeobecného ovšem nelze odporučovati, aby se stát zavazoval ku splácení dluhů, ježto by v nejčetnějších případech sáhnouti musil opět k novým zápůjčkám za podmínek druhdy ještě nepříznivějších, jak tomu bývá zejména, stoupá-li míra úroková. Než státu musí jako takovému přiznána býti volnost toho, aby směl spláceti dluhy bez nebo po výpovědi, jelikož jen pak schopen jest tíži úrokovou zmírniti konvertováním, kdykoli míra úroková klesá a stát má dluhy v cizině; stoupá-li blahobyt, může dluhy své stát splatiti výhodnou zápůjčkou v tuzemí uzavřenou a tak se v obou případech hospodářsky z odvislosti na cizině vymaniti.

3. V moderních státech ústavních možno přijímati zápůjčky jen se svolením a za spolupůsobení sborů zastupitelských, jimž zejména přísluší dohled ku hospodářství ve směru tom (kontrola státního dluhu); to vysvětluje se jednak neobyčejným významem zápůjček pro hospodářství státní a jmenovitě okolností, že zúrokování a případné splacení zápůjčky má svůj základ v berní povinnosti občanů státních.

II. Druhy úvěru státního.

Zvlášť významným jest rozdíl mezi dluhy státními nezaloženými a mezi založenými, fundovanými čili někdy také konsolidovanými. Původně rozuměly se dluhy založenými jen ty dluhy státní, k jichž úhradě reservovány byly určité státní příjmy, kteréžto dluhy tedy v těchto státních příjmech měly svůj základ. Dnes však jsou dle panujícího názoru založenými dluhy státními ony, které se splatiti mají v dlouhých lhůtách a jen dle určitého plánu nebo vůbec splatnými nejsou, jsouce však zúročitelnými, naproti tomu jsou nezaložené dluhy splatny v krátké době a nejsou zúročitelnými. Založené dluhy nesplatitelné jsou t. zv. dluhy rentové (důchodové), při nichž stát zavázán jest jenom platiti úroky (důchod). Umořování dluhů splatitelných děje se buďto dle určitého umořovacího plánu výkupem a splácením dle hodnoty nominální, nebo bez umořovacího plánu bursovním odkupováním resp. odprodáváním a při t. zv. zápůjčkách loterních vylosováním provázeným určitými premiemi, kteréž se opatří tím způsobem, že se přijatá zápůjčka buďto vůbec nezúrokuje nebo se zúrokuje nižší měrou úrokovou než obvyklou; z uspořených úroků opatří se pak premie.

Dále rozeznávati jest v úvěru státním zápůjčky vnitřní a vnější, podle toho, opatřuje-li si je stát v tuzemsku či v cizozemsku. Podle toho jsou-li věřitelé státu pojištěni čili nic, třídí se dluhy státní na dluhy pojištěné a nepojištěné; pojištění děje se tím, že se zastavují hypotheky, určité příjmy atd.; pojištění takové jest vždy příznakem špatného úvěru, jemuž se stát těší.

III. Zápůjčky uzavírají se s věřitelem buďto přímo nebo tím, že vydá stát papíry majiteli svědčící. Tyto vydávají se opět buďto tím, že se stát s nimi přímo obrací na trh sám nebo prostřednictvím komisionáře — pravidelně banky — je obecenstvu nabízí, nebo zcizí celou zápůjčku někomu; nabyvatel tu nabývá zisku tím způsobem, že papírů oněch nabude za nižší kurs (t. j. kurs emisní) a rozprodá je pak obecenstvu za kurs vyšší (t. zv. kurs prodejní).

IV. Úvěr státní v Rakousku.

1. Ústava říjnová ze dne 20. října 1860 prohlásilla ve článku II., že přijímati nové zápůjčky, rovněž konvertovati stávající dluhy státní a obtížiti nemovité vlastnictví státu možno jen s přivolením rady říšské. Totéž stanovil i patent únorový ze dne 26. února 1861, který v § 10 předepisuje dále, že podléhá dluh státní kontrole rady říšské. Na tomto stavu věcí nepozměnil ničeho zákon ze dne 21. prosince 1867 č 141 ř. z. (o zastupitelstvu říšském) snášeje se úplně s dosavádními předpisy (§ 11 lit. *c)* a § 22) a slibuje vydati zvláštní zákon o výkonu kontroly dluhu státního. Zákonné toto upravení došlo uskutečnění zákonem ze dne 10. června 1868 č. 53 ř. z. a zák. ze dne 13. dubna 1870 č. 57 ř. z. I lze tedy dle nyní platných předpisů jedině s přivolením obou sněmoven rady říšské kontrahovati nové dluhy státní, ať za účelem konverse jich nebo za účelem jich umoření i pouhou konversi stávajících dluhů předsevzíti. Nezasedá-li právě rada říšská v době, kdy nadchází naprostá nutnost kontrahovati státní dluh, může k tomu přikročiti vláda cestou císařského nařízení vydaného za zodpovědnosti celého ministerstva jen potud, pokud se tím trvale neobtíží státní pokladna (§ 14 zákona ze dne 21. prosince 1867 č. 141 ř. z.). Vedle § 3 zákona ze dne 21. prosince 1867 č. 146 ř. z. lze učiniti společnou zápůjčku k úhradě záležitostí oběma polovinám říše naší společným, kdež pak projednati dlužno společně vše, co se odnáší k uzavření zápůjčky, k modalitám použití i splacení jejího. Avšak o otázce, zda učiniti se má společná zápůjčka, rozhodují zákonodárné sbory každé poloviny říše samostatně.

2. Stávající dluhy státní této poloviny říše dělí se v tyto kategorie:

*A.* Všeobecné dluhy státní:

*a)* založené dluhy státní nesplatitelné anebo splatitelné;

*b)* nezaložené dluhy státní, k nimž náleží dílčí poukázky hypothekární, kauce a deposita;

*c)* jinaké dluhy kapitálové.

*B.* Dluhy království a zemí na radě říšské zastoupených jsou:

*a)* konsolidovaný (založený) dluh splatitelný nebo nesplatitelný;

*b)* dluh nezaložený; sem počítají se ještě garantované dluhy vyvazovací (srv. čl. »Vyvazení pozemků«), jakož i společný dluh nezaložený ze státovek záležející (srv. čl. »Peníze papírové«).

ad *A.* Pojem všeobecných dluhů státních na rozdíl od dluhů království a zemí na říšské radě zastoupených, pokud se týká, zemí koruny uherské utvořen byl následkem vzniku dualistické soustavy mocnářství našeho a tím způsobenou finanční rozlukou neboli finanční autonomií obou polovicí. I bylo nutno stanoviti úmluvou obou částí říše právní poměr jejich vzhledem k těmto dluhům až dosud společným. Rozřešení toto stalo se zákonem ze dne 24. prosince 1867 č. 3 ř. z. z r. 1868 v ten smysl,

že rakouská polovice říše postarati se má o súrokování a případné zaplacení dosavadního všeobecného dluhu státního a obdrží k účeli tomu od Uher trvalý, na příště nezměnitelný roční příspěvek 29,188.000 zl. r. m., z čehož v kovu se vyplatí 11,776.000 zl. r. m. Splacení celého dluhu má se dle možnosti provésti přeměnou dluhu ve dluh rentový a pokud možno vyvarovati se přetížení financí splácením kapitálu. Peníze potřebné ku zaplacení dluhů dle své povahy nepřeměnitelných v takovéto rentové dluhy opatří se každoročně vydáním obligací příštího jednotného dluhu rentového a vzcházející takto přetížení financí béřou na se království a země na říšské radě zastoupené, k čemuž zavazují se Uhry přispívati jen pevným ročním obnosem 1,000.000 zl. r. m. a 150.000 zl. v kovu. Naproti tomu mají však připadnouti Předlitavsku i veškery úroky umořováním tímto odpadající, dále i daně uložené z kuponů a z výher loterních dluhu státního. Zmíněných 150.000 zl. v kovu mělo se užiti k umoření zápůjčky uzavřené s všeobecným rak. úvěrním ústavem pozemkovým, kterážto půjčka vtělena byla bezmála na polovici uherských statků kamerálních; proto též ustanoveno, že úplným vyvazením těchto uherských statků kamerálních ze vtělených zápůjček zastaviti se má vyplácení těchto 150.000 zlatých.

I jest dle této úmluvy t. zv. všeobecný dluh vlastně jen dluhem království a zemí na radě říšské zastoupených, jenže Uhry poněkud také přispívají k zúrokování a splacení jeho. Proto též zařaďuje se každoročně do rakouského rozpočtu obnos potřebný k zúrokování a umoření všeobecného dluhu státního se srážkou příspěvku zemí uherských. Shora vzpomenutá přeměna všeobecného dluhu státního v jednotný dluh státní nařízena byla zákonem ze dne 20. června 1868 č. 66 ř. z. Veškery druhy založeného všeobecného dluhu státního (vyjímaje některé dluhy uvedené v § 2 téhož zákona) přeměněny, pokud se týká, konvertovány na jednotný 5% dluh, který se obtěžuje 16% daní nezvýšitelnou. Úroky z tohoto konvertovaného dluhu platí se v státovkách nebo v kovových mincích, podle toho, zda-li úroky původního druhu dluhu platily se státovkami, či mincí kovovou (§ 1 téhož zák. z r. 1868 č. 66 ř. z.).

Bližší podmínky kanverse této vytkl § 3 cit. z.; tento konvertovaný dluh se obyčejně nazývá 4·2% jednotnou listovou nebo stříbrnou rentou. Kupony této renty splatny jsou půlletně; při listové rentě splatny jsou 1. května a 1. listopadu nebo 1. února a 1. srpna, při rentě stříbrné pak 1. ledna a 1. července nebo 1. dubna a 1. října. Majitelé rent těchto nejsou oprávněni žádati za vyplacení těchto rentových dluhů, takže se počet jejich pravidelně nezmenšuje, nýbrž ve skutečnosti co rok se zvyšuje, jelikož vždy v zákonu finančním se stanoví, že za kapitály během dotyčného roku budžetního na splacení všeobecného dluhu státního se scházející vydati se mohou obligace jednotné renty papírové nebo resp. listové. Celkový stav dluhu státního se tím nemnoží, nýbrž jen zamění se určitý druh státního dluhu za jiný jeho druh.

Dle § 2 cit. zák. z r. 1868 — jak již svrchu poukázáno bylo — nebyly přeměněny některé druhy všeobecného dluhu státního; jsou to jednak takové dluhy, které splatitelny jsou na základě úmluvy určitým způsobem a to buď výkupem nebo v annuitách; jednak sem náleží 80 milionový dluh u rakousko-uherské banky (srv. čl. »Banky«) a dluh nezúročitelný (srv. čl. »Peníze papírové«).

Prve zmíněné dluhy, nekonvertované vyplňují druhé oddělení všeobecného dluhu založeného t. j. splatitelného dluhu státního; placení děje se, jak shora naznačeno, vydáním (emisí) jednotné renty (umořovací). Ze splatitelného všeobecného dluhu státního jsou té doby ještě v oběhu:

*a)* zápůjčka loterní z r. 1854 v původním obnosu 50,000.000 zl. min. konv.;

*b)* zápůjčka loterní z r. 1860 v pův. obnosu 200 milionů zl. r. m.;

*c)* zápůjčka loterní z r. 1864 v pův. obnosu 40 milionů zl. r. m.;

*d)* 5% zúročitelné zástavní listy domén (panství) státních vydané na základě zápůjčky rak. ústavu pro úběr pozemkový v obnosu 60 milionů zlatých r. m. ve stříbře. Splacení děje se slosováním;

*e)* obligace dřívějšího dluhu prioritního dráhy Vídeňsko-Hlohnické z r. 1849, jejichž slosování stalo se však naposledy r. 1896.

Dílčí hypothekární poukázky (listy salinkové) jsou papíry majiteli svědčící a ten kdo je presentuje, má za státem na krátkou lhůtu příslušející pohledávku, kterážto se až do splatnosti zúrokuje určitou měrou úrokovou. Poukázky tyto mají základ svůj v zástavním právu k solivarům v Gmundenu, Aussee a Halleinu; vyhotovují se po kusech o 50, 100, 500, 1000, 5000 a 10.000 zl. r. č. a dospívají ve lhůtě 6—3 měsíců. Míra úroková se střídá a stanoví se vždy nařízením ministerstva financí. Příspěvek Uher na úroky a amortisaci listů salinkových zahrnut jest vedle § 5 zák. ze dne 24. prosince 1867 č. 3 ř. z. z r. 1868 v ročním obnosu 29,188.000 zl. r. m., kteryžto obnos připadá na Uhry na základě § 1 téhož zákona. Na základě zák. ze dne 9. července 1894 č. 156 ř. z. smí se nařízením min. fin. vydati listů salinkových nejvýše v obnosu (za) 90 milionů zlatých (srv. čl. Peníze papírové).

K ostatním dluhům státním počítáme kapitál navržený každoročně za odškodňovací rentu u příležitosti zrušených důchodků spotřebních, u příležitosti zrušení daně třetinkové, urbární a jiných dávek, konečně sem patří kapitál ročně odváděný Bavorsku v sumě 87.500 zl.

Ad *B.* Dluhy království a zemí na říšské radě zastoupených:

*a)* 4% zlatá renta vydaná na základě zákona ze dne 18. března 1876 č. 35 ř. z. slouží k úhradě schodku v hospodářství státním. Zákonem ze dne 2. srpna 1892 č. 130 ř. z. byl ministr financí zmocněn u příležitosti zamyšlené úpravy měny, aby za účelem opatření skutečných 183,456.000 zl. ve zlatě vydal emissi 4% zlaté renty. Obligace tyto jsou zúročitelny 4% ve zlatě a to dle volby majitele ve zlatě, v markách nebo ve frankách; kupony splatny jsou 1. dubna a 1. října každého roku.

*b)* 4% rakouská renta korunová (4% daně prosté obligace státní rentové království a zemí na radě říšské zastoupených) vydaná na základě zákona ze dne 2. srpna 1892 č. 131 ř. z. Ke konvertování 5% renty listové, kteráž vydána byla na základě zákona ze dne 11. dubna 1881 č. 33 ř. z. Jednotlivý kus zní na 100, 200, 2000, 10.000 a 20.000 korun a jest 4% zúročitelný. Kupony dospívají 1. března a 1. září.

2. V kategorii splatitelných dluhů státních náležejí četné železniční prioritní obligace, kteréž stát přejímá k výplatě při sestátnění dráhy dotyčné, dále sem patří železniční státní úpisy dlužní vydané k úhradě kupních cen, posléze železniční akcie okolkované na úpisy dluhu státního.

Rovněž sem náleží 5% půjčky na regulování Dunaje z let 1870 a 1876, ježto stát uvázal se přispívati na úroky a k umoření jednou třetinou.

3. Kontrola státního dluhu (viz tento čl.).

V. Statistika.

Koncem roku 1895 páčil se veškeren státní dluh rakouský na 4.191,317.579 zl. r. č.; z toho připadalo:

*A.* Na všeobený státní dluh:

1. založený a splatitelný 208,636 929 zl.,
2. založený a nesplatitelný 2.491,567.978 zl.,
3. nezaložený státní dluh:

*a)* na listy salinkové 41,309.600 zl.,

*b)* na kauce a deposita 954.780 zl.

4. Ostatní dluhy kapitálové obnášely 13,630.956 zl.

*B.* Dluhy rakouské poloviny říše:

1. Založený dluh státní nesplatitelný: 600,399.360 zl.;
2. zalohený dluh státní splatitelný: 831,652.592 zl.;
3. nezaložený dluh: 3,165.881 zl.

*C.* Úroky obnášely celkem:

1. při všeobecném dluhu státním založeném 113 253.176 zl.,
2. při ostatních dluzích státních všeobecných 2,646.324 zl.,
3. při státním dluhu království a zemí na radě říšské zastoupených 60,605.290 zl. (z toho činily úroky dluhů rentových 31,955.072 zl.).

## Úvěr zemědělský.

I. Část všeobecná. (Zemědělství, jakožto základní a nejdůležitější zaměstnání většiny státních občanů, musí z různých příčin hledati výpomoc a zdroj svého pokroku jedině v úvěru):

1. Rolník potřebuje úvěru k zakoupení půdy, jmenovitě k rozmnožení pozemků svých, ku scelení (arrondování, komassaci viz tento čl.) a racionelnímu hospodaření;

2. úvěr uutným jest zemědělci k podnikům melioračním, k doplnění a zdokonalení hospodářského inventáře;

3. k doplnění provozovacího kapitálu a konečně

4. ku snažšímu umoření obtížnějších dluhů hypotekárních, neb aspoň ke konversi váznoucích dluhů. Se stanoviska národohospodářského neodporučuje se však vždy bezpodmínečně umořovati takovéto dluhy na statcích zemědělských váznoucí, nýbrž jen redukovati je na takovou míru, aby mohl hospodář bez nebezpečí zkázy své odváděti určitou část výtěžků svých na úroky z dluhů. Blahobyt zemědělstva jest tu však podmíněn mírnými, nelichvářskými úroky a množství povlovného umořování břemen hypotekárních, a to tím více, čím naléhavěji počítati musí zemědělec s případnými pohromami živelními, neúrodou, krisí v jiných výrobních odvětvích atd. Častokráte bývá značnou pohromou zemědělství i zařízení jinak nevyhnutelná a vysoce důležitá — jako jsou různé dopravní prostředky (ku př. povstala na úkor rolnictva obrovská konkurence na trhu obilním následkem dovozu obilí z cizích zemí, jmenovitě z Ruska, Ameriky atd.). Vlivem těchto poměrů ocitlo se zemědělství v povážlivé krisi, kteráž stupňována jest i jinými bědami sociálními, zejména otázkou dělnickou, značnými veřejnými břemeny, bojem proti velkoprůmyslu, a vůbec všeobecnou jakousi bídou uhostivší se na všech vrstvách národa za let posledních. Mluví se tu o otázce agrární t. j. zemědělské a zejména